

Knygotyra
2025, vol. 84, pp. 7–28

ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2025.84.1>

„PABAŽNYSTA VISAM NAUDINGA EST“. M. MAŽVYDO DEVIZAS*

Ilja Lemeškin**

Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas ilja.lemeskin@lki.lt
<https://ror.org/011v22a28>

Grasildos Blažienės
75-ojo gimtadienio proga

- * Didelę pagalbą nagrinėjant šią temą maloningai suteikė VUB Retų spaudinių skyriaus kolegės Virginija Galvanauskaitė ir Sondra Rankelienė. Už tai nuoširdžiai dėkoju.
- ** Nuo 2004 m. autorius atstovauja Prahos lingvistų būreliui, kuris savo funkcinio struktūralizmo nuostatas aktualizavo 2016 m. (2019 m. pirmųjų tezių 90-mečio proga būrelis išleido naujas tezes *Expérience et avenir du structuralisme – Vergangenheit und Zukunft des Strukturalismus – The past and prospects of structuralism* (*Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série*, 2019, vol. 8)). Visuminę filologiją autorius nuosekliai taiko ir knygotyros plotmėje, pvz.: LEMEŠKIN, Ilja. *Pranciškaus Skorinos portretas (1522–2022) / Portrait de Francisk Skorina (1522–2022)*. Vilnius–Praha: Lietuvių kalbos institutas; Prahos lingvistų būrelis, 2022 (*Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série*, vol. 10). Knyga (tekstas) yra suvokiama kaip žanro bei paskirties požiūriu griežtai determinuotas aukščiausios pakopos kalbos ženklas, kuriuo pagal aktualią komunikacinę situaciją tinkamu būdu ir laiku kalbinamas skaitytojas (HOSKOVEC, Tomáš. Pratarė. Iš LEMEŠKIN, Ilja. *Pranciškaus Skorinos portretas...*, p. 14–16; HOSKOVEC, Tomáš. LITHVANICA ALITER: visuminės filologijos pritaikymas liuanistikoje. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2021, t. 85, p. 117–140; SHUTOVA, Olga. Catching the Context: The First Genre-Determined Reading of Francysk Skaryna’s Portrait. *Knygotyra*, 2022, t. 79, p. 309 ir kt.).

Received: 2024 08 15. Accepted: 2025 02 21

Copyright © 2025 Ilja Lemeškin. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Santrauka. 1981 m. į mokslo apyvartą buvo įtrauktas konvoliutas (*VUB RSS: II–4996–4997*), kilęs iš asmeninės M. Mažvydo bibliotekos. Į M. Mažvydą kaip į knygos savininką nurodė lotynų kalba padarytas nuosavybės įrašas *M. Mofsuid fibi & suis comparauit* „M. Mažvydas įsigijo sau ir saviškiams“. Šalia jo Nojus Feigelmanas aptiko vienodos rašalo spalvos ir panašios rašysenos tekstą, įrašytą graikų kalba *Ἡ ἐνσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμ[ος] ἐστὶ* „Maldingumas viskam naudingas yra“, kurio interpretacija sukėlė sunkumų. Ilgainiui abu įrašai išgarsėjo kaip „M. Mažvydo autografas“. Straipsnyje Prahos lingvistų būrelio plėtojamos visuminės filologijos (*celostní filologie*) požiūriu nagrinėjama šių tekstų kilmė bei žanrinė priklausomybė. Prieinama prie išvados, kad abu tekstai sudaro išplėstinį nuosavybės įrašą. Abu tekstai atlieka distinktyvinę funkciją: pirmas žymi knygos savininką pagal vardą, antras pateikia jo asmeninį šūkį (*symbola, motto*). Norint palyginti parodoma, kaip tas pats devizas, pateiktas lotynų ir lietuvių kalbomis, funkcionuoja 1559 m. leidinyje *Forma Chrikftima*.

Reikšminiai žodžiai: M. Mažvydas, autorystė, asmeninis devizas (*motto*), *symbola*, nuosavybės įrašų tyrimas.

Pietas ad omnia utilis est. M. Mažvydas's motto

Summary. In 1981, the book from the personal library of M. Mažvydas entered scientific circulation. This was indicated by a provenance written in Latin. Next to it, Nojus Feigelman found a Greek text in the same ink colour and similar handwriting, the interpretation of which was difficult. Eventually, these texts became known as the Autograph of M. Mažvydas. The paper examines the genre affiliation of these texts. The conclusion is that both texts represent an extended provenance. Both texts have a distinctive function: one identifies the owner of the book by name, whereas the other text presents his personal motto (*symbola, motto*). The analysis focuses on how Martynas Mažvydas's motto functions in Latin and Lithuanian in the 1559 book *Forma Chrikftima*.

Keywords: Martynas Mažvydas, authorship, personal motto, *symbola*, provenance research.

Per pastaruosius kelis dešimtmečius Lietuvoje ir užsienyje buvo įgyvendinta nemažai projektų, skirtų seniesiems baltų rašto paminklams dokumentuoti bei tyrinėti: „Senosios lietuvių kalbos tekstynas“, „Senieji raš-

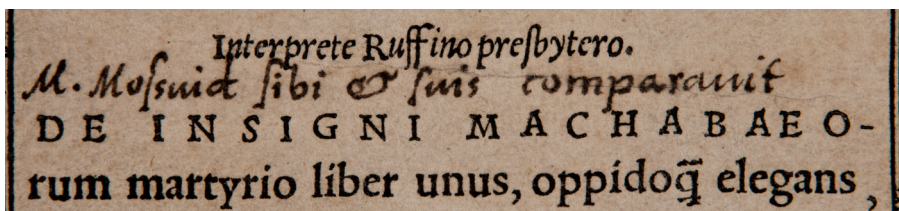
tai“, „Latviešu valodas seno tekstu korpuss“, „Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė“, „Samuelio Boguslavo Chylinskio Naujasis Testamentas“, „Digital Old Lithuanian: Corpus of Kristijonas Donelaitis (1714–1780)“, „Postil Time Machine“ ir kt. Taip buvo sukaupti ir apdoroti tekstai (daugiausia spausdinti bei verstiniai), kurių skaičius yra baigtinis ir nuo XIX a. vidurio mažai kinta. Naujų spausdintų šaltinių atradimas yra mažai tikėtinas ir lauktinas, todėl ateities lituanistikos (baltistikos) žvilgsnį prasminga kreipti į kitą plotmę ir į kitus žanrus. Visų pirma tai yra nuosavybės įrašai ir glosos, kurių yra didelė gausa ir įvairovė XV–XVII a. leidiniuose ir kurie, deja, nebuvo sistemingai kaupiami, apdorojami bei tyrinėjami. Tik laiko klausimas, kada lietuviškų glosų gretas (Narbutas, Zinkevičius 1989; Subačius, Leńczuk, Wydra 2010) praplės įrašai prūsų bei latvių kalbomis, tačiau negalima pamiršti glosų ir su jų tyrimu glaudžiai susijusių nuosavybės įrašų, daugiausia lotynų kalba padarytų lietuvių (baltų) raštijos pradininkų bei jų tęsėjų. Straipsnio tikslas – M. Mažvydo nuosavybės įrašo (įrašų) analizės pagrindu aktualizuoti šios žanrinės prigimties tekstų svarbą baltistikai, atskleisti M. Mažvydo nuosavybės įrašo santykį su asmens devizu. Tyrimo objektas – trijų paleotipų konvoliuto (VUB RSS: II–4996–4997) įrašai, konkrečiai – du sakiniai, kuriuos M. Mažvydas lotynų bei graikų kalbomis įrašė pirmojo konvoliuto veikalo antraštiniame lape. Be jų, minėtame konvoliute yra dar 36 glosos, kurių santykis su konvoliuto nuosavybės įrašais reikalauja atskirų studijų (tikimės, kad jos bus vykdomos paraleliai su projektu „Duomenų bazė *Spausdintų knygų glosynas*: M. Mažvydo kaip knygų savininko ir skaitytojo įrašai“, kurį Lietuvių kalbos institutas 2025-04-15 pateikė Lietuvos mokslo tarybai). Konvoliuto įrašai čia ir kitur yra nagrinėjami pagal Prahos funkcinio struktūralizmo nuostatas.

* * *

Inkunabulų ir paleotipų, saugomų Vilniaus universiteto bibliotekoje, katalogavimas yra glaudžiai susijęs su šviesaus atminimo Nojaus Feigelmano (1918–2002) asmenybe. Dar nebaigęs rengti „Lietuvos inkunabulų“ (1975) spaudai stropus knygotyrininkas pradėjo sistemingai dirbti su paleotipų masyvu. Nagrinėdamas knygas *de visu*, bibliografas padarė nemažai svarbių atradimų, o apie vieną – ypač reikšmingą baltistikai – jis pranešė 1981 m. straipsnyje „M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje“¹.

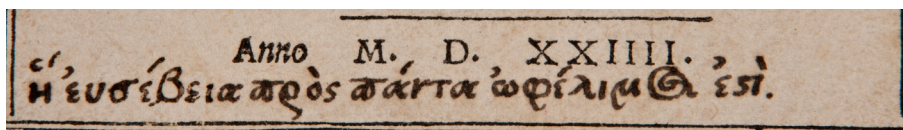
1 FEIGELMANAS, Nojus. M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje. *Literatūra ir menas*, 1981, nr. 24 (1802), p. 16. Be to, žr.: FEYGEL'MANAS, Noyus. O nekotorykh zapisyakh na knigach XV–XVI vv. litovskikh bibliotek. In *Fedorovskie tchteniya*. 1982. Moskva: Nauka, 1987, p. 76–78.

Tuomet trijų paleotipų rinkinyje² N. Feigelmanas aptiko įrašą, kuris leido priėti prie išvados, kad ruda oda įrištas konvoliutas VUB RSS: II-4996-4997 yra kilęs iš asmeninės M. Mažvydo bibliotekos. Pirmojo veikalo antraštiniame lape tyrėjas identifikavo šiuos to paties asmens įrašytus sakinius:

M. Mofuid sibi & suis comparauit

„M. Mažvydas įsigijo sau ir saviškiams“;

Η ευσεβεια προς πάντα ωφελιμη[ος] εσι.

„Maldingumas viskam naudingas yra“.

1 PAV. M. Mažvydo nuosavybės įrašai konvoliute VUB RSS: II-4996-4997

Tais pačiais 1981 m. bibliotekos prašymu buvo atlikta grafologinė analizė. Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto specialistai nagrinėjo: 1) ar nurodytus tekstus, įrašytus lotynų ir graikų kalbomis, padarė vienas ir tas pats asmuo; 2) ar lotynišką tekstą įrašė M. Mažvydas. Į antrą klausimą buvo gautas teigiamas atsakymas, tačiau rašysenos tapatumo dėl graikų ir lotynų raidynų skirtumo bei lyginamosios medžiagos stokos teismo ekspertizės metodais patvirtinti nepavyko³.

2 Išsamus konvoliuto aprašas buvo pateiktas 2003 m. kataloge: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 237 (nr. 865, II-4996), 193–194 (nr. 709, II-4997), 304 (nr. 1095, II-4997a). Plg. konvoliuto dabartinį aprašą: <http://virtualibiblioteka.vu.lt/permalink/370LABT_VU/1f31f01/alma990009255211008452>.

3 KVEDARIENĖ, Valentina; MASIULIENĖ, Janina. Pažyma Nr. 11-551 (1981-04-28, Lietuvos TSR teisingumo ministerijos Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas). – VUB RSS: II-4996-4997.

Sprendžiant autorystės klausimą, deja, nebuvo atsižvelgta į esminius filologijos aspektus. Prie jų verta dabar sustoti.

Standartinė formuluotė *sibi et suis comparavit* „įsigijo sau ir saviškiams“, kuri dėl etiketo sumetimų pateikta trečiuoju asmeniu, nereiškia, kad tokį įrašą galėjo padaryti ne M. Mažvydas. Pirmuoju asmeniu įvardijama nuosavybė nebuvo paplitusi⁴, nebent apie savininką kalbėtų pati knyga, pvz.: *Me fibi Speratus proprio aere, suisque paravit / Atque ufum uoluit / cuilibet esse bono...* „Speratas įgijo mane už varinį (pinigą) sau ir savo draugams, kad tarnaučiau visiems, kurie yra padorūs...“ (arba su verb. *possideo* „turėti“, pvz.: *Ioannes Volskij Coenobita Miechouien 1570 me possidet* „Mane turi Jonas Volskis, Mechovo vienuolis, 1570“). Kažin, ar buvo būtina specialiai įrodinėti, kad šis įrašas padarytas M. Mažvydo ranka. Kad ir kaip būtų, dabar mes turime ne tik filologiniu požiūriu savaime suprantamą, bet ir teismo ekspertų patvirtintą išvadą: lotynišką sakinį parašė pats M. Mažvydas.

Antraštiniame lape tekstai buvo įrašyti panašios spalvos rašalu⁵. Pastebimas ir rašysenos panašumas: toks pat raidžių dydis ir įbėgio sutapimai⁶. Tačiau lemiamos reikšmės, priskiriant graikišką tekstą M. Mažvydui, vėlgi turi filologiniai argumentai.

Graikiškas sakinytis yra paimtas iš Biblijos, jis atitinka 1 TIM 4,8. Iš visų Biblijos citatų ši frazė M. Mažvydui buvo ypač svarbi. Net dvejomis pavidalais – lotyniškai ir lietuviškai – jis ją pavartojo 1559 m. leidinyje *Forma Chrikſtima*. Verta pabrėžti, kad ji buvo pavartota knygos pradžioje, invokacijų vietoje, ir kaip autorinis, nuosavas tekstas: ji neturi atitikmens verstiniame šaltinyje (*Form der Tauff*, 1559⁷) ir yra susijusi su vardiniu M. Mažvydo akrostichu (bei jo parašyta žegnone) knygos pabaigoje⁸. Būtent šios – 1 TIM 4,8 – Biblijos citatos pasirodymas šalia kito M. Mažvydo teksto negali būti atsitiktinis.

Taigi, M. Mažvydo raštų palikime turime vienintelę frazę, kuri paliudyta graikų, lotynų bei lietuvių kalbomis (kiekvieną kartą knygos pradžios pozicijoje):

- 4 LŪŽYS, Sigitas. Knygos nuosavybės ženklai kaip knygos kultūros istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 2004, t. 42, p. 54.
- 5 Atskirai yra vėlyvas, XVIII a., nuosavybės įrašas *Conventus Grodnensis Carmelitarum Discalceator[um]*, padarytas tarp 6–7 ir 7–8 antraštės eilučių.
- 6 KVEDARIENĖ, Valentina; MASIULIENĖ, Janina. Pažyma Nr. 11-551, p. 4.
- 7 VD16 ZV 21274 – čia ir toliau daroma nuoroda pagal Vokietijos retrospektyviąją nacionalinę bibliografijos duomenų bazę *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. Žr. šaltinius straipsnio pabaigoje.
- 8 LEMEŠKIN, Ilja. *Forma Chrikſtima* (1559) formalioju požiūriu. Kunigo M. Mažvydo akrostichas. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2024, t. 91, p. 39–65.

Ἡ ἐυσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμ[ος] ἐστὶ
Pietas ad omnia utilis est
Pabaf3nifta wiffam naudinga est
 „Maldingumas viskam naudingas yra“.

Kyla klausimas, kuo konkrečiai ji buvo svarbi, kokia yra funkcinė struktūrinė, o ypač žanrinė šio sakinio prigimtis? Norint į ją atsakyti yra būtina išsamiai aptarti bendrą M. Mažvydo įrašų kontekstą bei rašytinių intarpų sąveiką su aplinkiniais spausdintais teksta.

Pradėkime nuo knygos turinio.

Lotynišką ir graikišką frazes M. Mažvydas įrašė į Juozapo Flavijaus raštų sąvadą (VD16 J 957), kuris buvo išleistas 1524 m. Kelne. Garsaus I a. žydų istoriko veikalus asmeninėje bibliotekoje privalėjo turėti kiekvienas rimtą išsilavinimą įgijęs asmuo, o teisių (nuo ... ? m.) ir teologijos (nuo 1548 m.) bakalauras M. Mažvydas nebuvo išimtis. Kelne dideliu tiražu išleista knyga turėjo tenkinti XVI a. pradžios intelektualų poreikius. Vokiečių humanisto Jakobo Sobijaus (*Jacobus Sobijs*) parengtas leidinys ypatingas dar ir tuo, kad jame pirmą kartą buvo paskelbta Erazmo Roterdamiečio suredaguota ketvirtoji Makabiejų knyga.

Taigi į J. Flavijaus darbų sąvadą pateko:

1. *Antiquitatum iudicarum* „Judėjos senybės“ (f. 1r-226r);
2. *De bello Iudaico* „Judėjos karas“ (f. 227r-326r);
3. *Contra Appionem apologetici* „Apie žydų tautos senumą: Prieš Apioną“ (f. 326b-341r) bei
4. J. Flavijui priskiriama 4 Makabiejų knyga (f. 341v-347v).

Be J. Flavijaus darbų, į vieną konvoliutą buvo įrišti dar du paleotipai: VD16 H 1253 – II a. istoriko Hegezipo veikalas „Apie Jeruzalės žlugimą“, išleistas Kelne 1525 m., ir VD16 P 2490 – I a. Antikos filosofo Filono Aleksandriečio darbai, išspausdinti Bazelyje 1527 m. Paskutinė sudedamoji dalis liudija, kad konvoliutas buvo įrištas arba 1527 m., arba vėliau. M. Mažvydas savo bibliotekoje galėjo turėti jau visą konvoliutą, bet mums rūpimas graikiškas sakinytis turi glaudų santykį tik su J. Flavijaus raštų leidiniu, jo (t. y. VD16 J 957) antraštiniu lapu. Todėl turime sutelkti dėmesį į ilgą antraštę ir iškalbingą, turiningą antraštinio lapo rėmą.

J. Flavijaus darbų sąvado antraštinis lapas informuoja:

FLAVII IOSEPHI HEBRAEI, HISTORIOgraphi claris[simi] opera, ad multorum codicum latinorum, eorundemque uetustissimorum fidem recognita & castigata: quorum catalogus est qui sequitur:

Antiquitatum Iudaicarum li. XX.

De bello Iudaico li. VII.

Contra Appionem apologetici li. II.

Interprete Ruffino presbytero.

DE INSIGNI MACHABAEORum martyrio liber unus, oppidoque elegans, cui titulum fecit, Περί αυτοκράτορος λογισμού, castigatus ab ERASMO ROTERO-DAMO, nunquam antehac praedictis additus.

Cum Indice, & annotatiu[n]culis, per quas cui quid respondeat in Biblijs, quidue non, facile dinosci poterit.

Apud sanctam Vbiorum Coloniam Agrippinam, in aedibus Eucharij Ceruicorni,

Anno M. D. XXIII.

„Garsiausio istoriografo žydo Juozapo Flavijaus darbai, patikrinti ir pataisyti pagal daugelį patikimų seniausių kodeksų. Jų sąrašas yra toks, kaip nurodyta:

Judėjos senybių 20 knygų,

Judėjos karo 7 knygos,

Gynimo prieš Apioną 2 knygos.

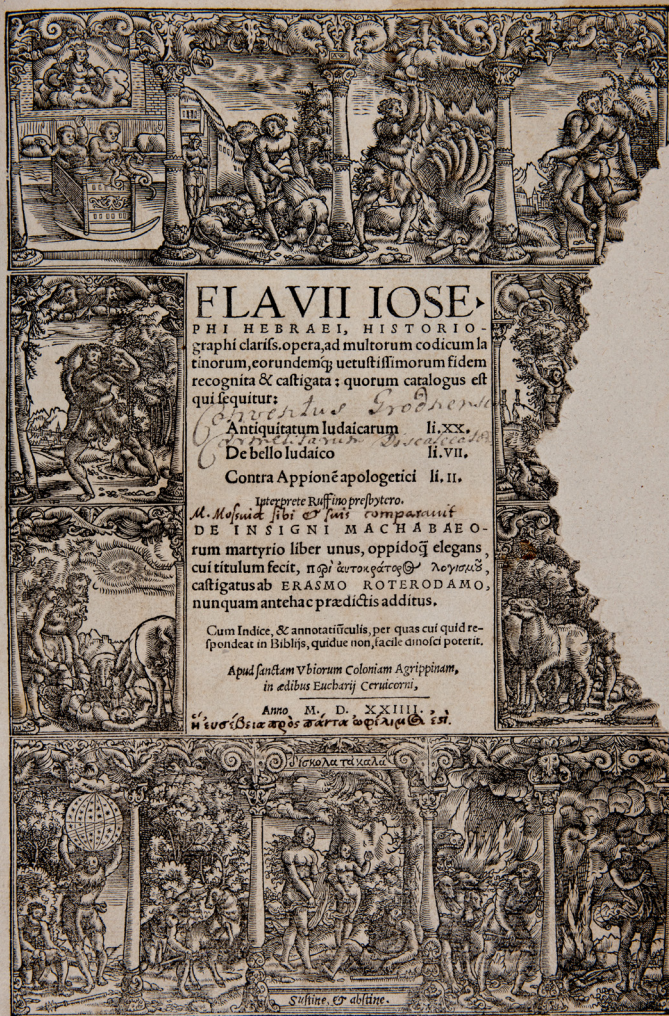
Kunigas [Tyrannius] Rufinus išvertė.

Apie išskirtinę Makabiejų kankinystę viena nepaprastai grakšti knyga, [graikiškai] pavadinta „Apie valdovo supratimą“, pataisyta Erazmo Roterdamiečio ir niekada anksčiau prie minėtųjų [anksčiau knygų] nepridėta.

Su rodykle ir pastabomis, iš kurių bus lengva sužinoti, kas atitinka ir kas neatitinka Biblijos.

Šventojoje ubijų Agripas kolonijoje [Kelne], [leidėjo] Eucharijaus Cervicorno namuose.

1524 metais“.

2 PAV. Juozapo Flavijaus raštų sąvadas (VD16 J 957) iš VUB (VUB RSS: II-4996-4997). Antraštinis lapas. Antonas Woensamas iš Vormso, Kelnas, 1524 m.

Knygos pavadinimas yra pateiktas antraštinio lapo centre. Iš pakraščių antrašę puošia (supa) medžio raižiniai. Kokybišką įrėminimą sudaro keturios naryvinio pobūdžio juostos, kurios vaizduoja scenas iš Heraklio gyvenimo.

Viršutinė juosta padalinta į keturias skiltis. Jų seką iš kairės į dešinę yra tokia:

1. Gulėdamas lopšyje Heraklis smaugia gyvates; ant sienos pavaizduota Hera, kuri suponuoja karūnuotą Dievo Motiną (*Assumpta* – (Marija) paimta į Dangų);
2. Heraklis lupa Nemėjos liūto kailį;
3. Nemėjos liūto kailiu apsirengęs (čia ir toliau) Heraklis kovoja su Hidra;
4. Kovoja su Antėju;

Juosta iš kairės vaizduoja (iš viršaus į apačią):

5. Heraklis neša gyvą Erimanto šerną;
6. Nugalėjęs Diomedą meta karališką kūną arkliams – žmogėdroms;

Juosta iš dešinės vaizduoja:

7. Heraklis vagia aukso obuolius iš hesperidžių sodo;
8. Varo Geriono karves;

Apatinė juosta padalinta (kolonomis kaip ir viršutinė juosta) į penkias skiltis:

9. Heraklis laiko dangaus skliautą;
10. Griebia Kerinėjos stirną;
11. Dvi deivės ir Heraklis kryžkelėje;
12. Traukia trigalvį šunį Cerberį iš požemio pasaulio, fone pragaro nasrai ryja nuodėmingus žmones;
13. Laidotuvių laužas ir Heraklio ėmimas į dangų (aliuzija į Mariją, paimtą į dangų, pirmoje vaizdo skiltyje).

M. Mažvydo rankraštinį interpus atžvilgiu yra ypač svarbūs 11-as siužetinis tekstinis laukas bei kolona tarp 2–3 Heraklio gyvenimo scenų.

Viršutinės juostos viršutinėje dalyje, virš kolonos kapitelio, yra pavaizduota monograma AW. Ji žymi piešėją – vokiečių tapytoją bei itin produktyvų Kelno grafiką Antoną Woensamą iš Vormso (*Anton Woensam von Worms*)⁹.

9 MERLO, Johann Jakob. *Anton Woensam von Worms: Maler und Xylograph zu Köln. Sein Leben und seine Werke*. Leipzig: Rudolph Weigel, 1864, p. 17, 88–89; HEPDING, Ludwig. *Anton Woensam von Worms. Maler und Illustrator des frühen Kölner Buchdrucks. Der Wormsgau*, (1972/73), Bd. 10, p. 25.

Apatinės juostos dalyje, kuri vaizduoja Heraklį kryžkelėje, buvo išraižyti (architravo bei stilobato lygmenyse) du mums svarbūs tekstai:

δίσκολα τὰ καλὰ „Gražūs dalykai – sunkūs“;
Suftine, & abstine „Iškęsk ir susilaikyk“.

Surinkę duomenis apie tekstinius ir vaizdo elementus schemiškai pavaizduokime antraštinio lapo sandarą, o M. Mažvydo įrašus pažymėkime kitu šriftu ir pabraukime:

	AW					
	1	2	3	4		
5	FLAVII IOSE- PHI HEBRAEI, HISTORIO- graphi clarifs. opera, ad multorum codicum tinorum, eorundemque uetustiffimorum fid recognita & castigata: quorum catalogus est qui sequitur:					
	Antiquitatum Iudaicarum		li. XX.			
	De bello Iudaico		li. VII.			
	Contra Appionē apologetici		li. II.			
	<i>Interprete Ruffino presbytero.</i>					
	<u><i>M. Mofsuīd fībi & fuis comparauit</i></u>					
6	DE INSIGNI MACHABAE- rum martyrio liber unus, oppidoque elegans. cui titulum fecit, Περί αυτοκράτορος λογισμ castigatus ab ERASMO ROTERODAMO, nunquam antehac praedictis additus.					
	Cum Indice, & annotatiūculis, per quas cui quid re- spondeat in Biblijs, quidue non, facile dinosci poterit.					
	<i>Apud sanctam Vbiorum Coloniam Agrippinam, in aedibus Eucharij Ceruicorni,</i>					
	<i>Anno M. D. XXIII.</i>					
	<u><i>Ἡ ἐνσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος] ἐστὶ</i></u>					
	δίσκολα τα καλὰ					
	9	10	11	12		
	<i>Suftine, & abstine</i>					
			13			

Lotynišką frazę *M. Mofsuīd fībi & fuis comparauit* knygos savininkas įrašė tarp dešimtos ir vienuoliktos antraštės eilučių. Kaip tik šioje vietoje (7–12 eil.)

nurodytas turinys: lotyniškai išvardytos keturios leidinį sudarančios J. Flavijaus „knygos“, kurias M. Mažvydas išgijo. Nuosavybės įrašui tokia pozicija buvo tinkama.

Graikiška frazė *Ἡ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμ[ος]* *ἐστὶ* buvo parašyta po paskutinės antraštės eilutės. Taip ji atsidūrė paribyje tarp knygos išleidimo metų, lotynų kalba nurodytų antraštės pabaigoje, ir graikiško šūkio *δίσκολα τὰ καλὰ*. Akivaizdu, kad į apatinę juostą A. Woensamo įkomponuotas graikiškas posakis „išprovokavo“ greta įrašyto M. Mažvydo intarpo (taip pat graikiško) atsiradimą. Bet koks yra tarp jų ryšys?

Ant medžio lentelės išraižyti tekstai yra glaudžiai susiję su 11-ąja scena, kurią galima laikyti centrine. Heraklis kryžkelėje – Renesanso laikais itin paplitęs ir populiarus ikonografijos tipas. Didvyris renkasi savo gyvenimo kelią: viena deivė, suvokiama kaip Atėnė arba Minerva, jam siūlo dorybę; jos konkurentė, pvz.,

3 PAV. Scena „Heraklis kryžkelėje“ iš Juozapo Flavijaus raštų sąvado (VD16 J 957) iš VUB (VUB RSS: II-4996-4997). Antraštinio lapo fragmentas. Antonas Woensamas iš Vormso, Kelnas, 1524 m.

Afroditė arba Venera, skatina eiti ydų ir nuodėmių kupinu lengvu keliu. Veikėjas svyruoja tarp *prudentia* (apdairumas, atsargumas, praktinė išmintis, prioritetinis kūno poreikių tenkinimas) ir *sapientia* (aukščiausia išmintis, kai praktinių gėrybių ir visuomenės vengiantis žmogus melancholiškai¹⁰ mąsto apie aukščiausius, dieviškus dalykus). XV–XVI a. Europos tapyboje tos deivės turėdavo iškalingų atributų, o savo gestais rodydavo į pasirinktiną gyvenseną, pvz., į kalnuotą kelią arba į hedonistinio gyvenimo sceną. Mažo dydžio medžio raižinyje tų motyvuojančių dalykų nebuvo galima pavaizduoti, todėl deivės prabyla žodžiu. „Blogo“ deivė kelia ranką link frazės *δίσκολα τὰ καλὰ*. „Gražūs dalykai – sunkūs, tad kam jie reikalingi? Gyvenk linksmą ir lengvą gyvenimą!“ – tokia yra jos gesto ir žodžių prasmė. Kita deivė, rodydama į apačią, skelbia stoikų nuostatą: *Suſtine, & abſtine* „iškęsk ir susilaikyk“. Savo įrašu M. Mažvydas įsiterpia į deivių „polemiką“: maldingumas, t. y. *sapientia*, viskam yra naudingas. Taigi jo graikiškai įrašyti žodžiai paremia lotyniškai ištartą paskatą.

4 PAV. Girolamo di Benvenuto. „Heraklis kryžkelėje“. Apie 1490–1510 m. (Siena). 57 cm skersmens plokštė. Galleria Giorgio Franchetti alla Ca' d'Oro, Venecija.

¹⁰ Plg. su meistriškai atlikta A. Dürerio 1514 m. graviūra „Melancholija“.

Svarbu pabrėžti, kad M. Mažvydo graikiškas intarpas atsiranda šalia tekstų, kurie, susieti su Heraklio likimu, žanro atžvilgiu vertintini kaip *motto*, t. y. šūkiai, kurie parodo tam tikrą motyvaciją ar intenciją.

Be alegorinio meno konteksto, t. y. aptartos sąsajos su Heraklio psichomachija, yra dar vienas ne mažiau svarbus lygmuo – leidybinis.

Apatinėje juostoje pateiktas graikiškas tekstas *δίσκολα τὰ καλὰ* „gražūs dalykai sunkūs“ glaudžiai komunikuoja su monograma AW, esančia lapo viršuje. Dailininkas Antonas Woensamas pagal leidėjo užsakymą ir jo nurodymus 1524 m. sukūrė universalų renesansinį rėmelį, kuris tiko ir kito turinio publikacijoms. Skirtinguose leidiniuose jis buvo naudojamas mažiausiai iki 1534 m. (žr., pvz.: VD 16 P 3531, VD16 E 3646, VD16 P 4839, VD16 J 959). Šiuo medžio raižiniu buvo realizuojama ilgalaikė humanistinė leidybinė programa, todėl natūralu, kad knygų kūrėjai buvo suinteresuoti leidinių serijos „vizitine kortele“ tinkamai pristatyti save ir savo kilnius siekius.

Ypač gražų antraštinį rėmelį, kuris toliau gyveno savarankišką gyvenimą¹¹, buvo itin sunku padaryti¹². Tai meistras AW ir raižytojas (nu)sako fraze *δίσκολα τὰ καλὰ*, taigi graikiškas šūkis „gražūs dalykai sunkūs“ čia apibūdina ir knygos kūrėjų, visų pirma menininkų, pastangą bei veiklą.

Kitas sakinyis atskleidžia knygos rengėjo ir leidėjo poziciją. Šūkis *Suftine, & abftine* „iškęsk ir susilaikyk“, mūsų išgirstamas lyg iš Atėnės lūpų, leidybiniu mastu skambėdavo savarankiškai abstrakčiai, kaip knygos kūrėjų skelbiami žodžiai. Tokio pobūdžio knyginių šūkių – *symbola*, *lemmata* arba *emblemata nuda* – tuomet buvo didelė įvairovė: *Nosce te ipsum* „Pažink pats save“, *Omnia ad maiorem Dei gloriam* „Viskas didesnei Dievo šlovei“, *Veritas vincit* „Tiesa laimi“, *Viribus unitis* „Bendromis jėgomis“ ir pan. Prie leidybinių *motto* priklauso: *Festina lente* „Skubėk pamažu“ (Manuzio), *Spes mea ex alto* „Lūkesčiai mano iš viršaus [nuo Dievo]“, *ke čti napřed a k chwale bozie* / *Напѣрѣ ко чти ѿ к похвалѣ бѣѣ* „Visų pirma Dievo garbei ir pagyrimui“ (Severyno spaustuvė / Skorina), *Soli Deo gloria* „Garbė vieninteliui Dievui!“ (M. Mažvydas) ir t. t. Ypatingą vietą šioje gretoje užimdavo *symbolum cephalonomicum*, t. y. populiarius rašymo principas, kuomet pirmosios žodžių raidės atitikdavo humanistų inicialus: *Gradere Honeste* = *Georgius Hanussius*; *Sincere et Libere* = *Simon Lomniczenus*; *Kristus Mūsų Potėšitel* „Kristus [yra] mano paguoda“ = *Kryštof Megander z Postolopr* ir pan. Toks pat principas yra atpažintinas ir 1524 m.

11 Pasitaiko egzempliorių, kur antraštinio lapo trūksta. Meniniu požiūriu kokybiškas kūriny su buvo išimamas iš knygos, įrėminamas ir kabinamas ant sienos.

12 Dėl to medžio raižinys nėra vientisas (vok. *Bordüre*), bet suskaidytas į keturias sudečiamąsias dalis.

Kelno leidinyje: *Suftine*, & *abftine* = [Jacobus] *Sobius et* [Eucharius] *Agrippinas* [= *Cervicornus*].

Taigi, žanriniu požiūriu lakoniškos frazės *δίσκολα τὰ καλὰ* ir *Suftine*, & *abftine* yra niekas kitas, kaip devizai (*symbola*, *motto*), t. y. glaudūs programinio pobūdžio pasisakymai, atskleidžiantys knygų kūrėjų filosofinę, etinę arba religinę nuostatą. Tai, kad šūkiei yra suderinti su vaizdu (kilę iš jų), visai nestebina. Panaši sąveika yra tarp *motto* (sielos) ir piešinio (kūno) renesansinės *impresos* (it. sg. *impresa*, pl. *imprese*) sudėtyje¹³. 1524 m. leidinio atveju figūra (*corpo*) yra išplėtotą iki monumentalaus naratyvinio pobūdžio vaizdo.

Išsilavinęs XVI a. žmogus stebėjo ir vertino žodžio ir piešinio dermę, dėjo pastangų perprasti kūrybinę knygos kūrėjo intenciją (*intentio*). Tą patį daro ir M. Mažvydas, tačiau, skirtingai nei kiti skaitytojai (knygos savininkai), jis ima plunksną ir drąsiai čia įrašo savo asmeninį *motto*. Bet kodėl? Ir kokiam žanrui mes turime priskirti jo graikišką užrašą? Ar tai yra glosa, kuria jis išplėtoja 1524 m. antraštinio lapo vaizdinį bei tekstinį turinį? Ko gero, ne tik.

Lotynišką ir graikišką dalis yra lengva suprasti kaip vientisą nuosavybės įrašą. Rankraštinėse knygos kilmingą savininką kažkada žymėjo herbas, kurio sudedamoji dalis buvo giminės šūkis. Pastarasis taip pat turėjo distinktyvinę funkciją. Spauda padarė knygą daug prieinamesnę, o skirtingų luomų asmeninės bibliotekos pasidarė gausesnės. Kiekvienoje knygoje vaizduoti herbą (jeigu tokį knygos savininkas turėjo) tapo problemiška (gelbėjo nebent į knygą įklijuojamas spausdintas ekslibrisas, bet tokį XVI a. pirmojoje pusėje galėjo sau leisti ne kiekvienas), dėl to didžioji dauguma knygų savininkų tenkinosi įrašais. Modifikuotas ir redukuotas pavidalas pagal senąją tvarką turėjo / galėjo turėti įrašą su savininko asmenvardžiu (vietoje skydo su heraldinėmis figūromis, simbolizuojančiomis herbo turėtoją) ir atitinkamą devizą. Tokią situaciją stebime ir 1524 m. leidinyje: *M. Mofsuīd fībi & fuis comparauit* – *Ἡ ἐνσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμ[ος] ἐστὶ*. Dėl to galima prieiti prie išvados, kad abu sakiniai priklauso tam pačiam žanrui – jie sudaro vieną visumą. Tai yra tradicine (senąja) tvarka sudarytas nuosavybės įrašas.

Manoma, kad M. Mažvydas buvo kilęs iš smulkiųjų bajorų. Negalima atmesti galimybės, kad nuosavybės įrašo sudėtyje buvo nurodytas jo giminės šūkis. Bet, neturėdami tam papildomų įrodymų, turime apsiriboti išvada, kad

13 GOMBRICH, Ernst Hans. *Symbolic Images. Studies in the Art of the Renaissance*. London: Phaidon, 1972, p. 160–170; VACULÍNOVÁ, Marta. Osobní hesla humanistů, jejich funkce, formy a využití v provenienčním výzkumu. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*, 2022, t. 67(1–2), p. 50–61; VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: LIBRI, 2006, p. 206–207 ir kt.

M. Mažvydas čia pasinaudojo asmeniniu *motto*, kuris laikui (gyvenimui) bėgant paprastai nekito (nebent žmogus, turintis aiškiai profiliuotą bažnytinio turinio šūkį, pakeistų konfesiją). Tokį *motto* jaunuoliai dažniausiai parinkdavo studijų metais, tai darė savarankiškai arba su preceptoriaus pagalba. Įprotis rinktis *motto* buvo paplitęs tarp žemesnės šlėktos ir nobilituotų miestelėnų.

Tai, kad graikiškas sakinyš nuosavybės įrašo sudėtyje atitinka (asmeninį arba šeimos) *motto*, liudija jau minėtas 1559 m. leidinys *Forma Chriekřtima*.

M. Mažvydas, kaip lietuvių knygų rengėjas ir leidėjas, laikėsi asmens kūrybinį nuopelną menkinančios sampratos. Knygos kūrėjo vardas, jo manymu, neprilygsta Kūrėjo vardui, todėl jis turi būti nutylėtas: *hunc laborem meum non eo fufceptum, neq; ad id profuturum ut meo nomini famam aut celebritatem ullah conciliet (quippe quum neq; appeto, neq; ex tali re petendam effe fcio) uerum enimuero ut gloria, laus & honor nominis folius Æterni Dei Patris & D. N. Iefu Chrifti* „ši darbą [Giesmyną – I. L.] aš padariau ne dėl to, kad ateityje jis atneštų mano vardui šlovę ir išgarsėjimą (aišku, aš to ir netrokštu, ir žinau, kad iš tokio darbo šito ir nereikia siekti), bet dėl to, kad lietuvių Bažnyčia įkvėptai ir ištikimai liaupsintų vienintelio Dangiškojo Dievo Tėvo ir Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus vardą...“¹⁴. Ta pati Giesmyno prakalboje leidėjo aiškiai išsakyta nuostata yra glaustai skelbiama antraštiniame 1547 m. katekizmo lape: *Soli Deo gloria* „Garbė vieninteliam Dievui!“¹⁵ M. Mažvydas sąmoningai ir *deklaratyviai* vengė savo vardo išgarsėjimo ir būtent todėl savo autorystę buvo linkęs atskleisti „senoviškai“ kukliai – įmantriomis netiesioginės raiškos priemonėmis, kurias gebėjo pastebėti ne kiekvienas. Jo nuostata nulėmė anonimiškumą 1547 m. katekizme ir 1559 m. agendoje, tarp kurių aiškiai pastebimas struktūrinis funkcinis panašumas.

Abiejuose leidiniuose matome žiedinę kompoziciją, kuomet pagrindinę verstinę dalį supa autoriniai tekstai. Katekizmo pradžioje tai yra griežta invokacija, nukreipta į tėvynę, *AD MAGNVMDVCATVM LITVANIAE*¹⁶ bei eiliuotos prakalbos akrostichas **B**[accalaureus]**J**[uris] **MARTJNVS MASVDJVS** „teisių bakalauras Martynas Mažvydas“. Katekizmo pabaigoje, kolofono vietoje pateiktoje keturių eilučių invokacijoje *Skaititaiap*, yra autorinio teksto *resp.*

14 KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos. Vilnius: Mokslas, 1990, p. 76.

15 Lotyniškas šūkis, skleidžiantis protestantų teologinę doktriną, šioje pozicijoje, be viso kito, skaitytojui aiškina, kodėl antraštiniame lape trūksta įprastos ir lauktinios (antraštėje ir kolofone) informacijos apie knygos autorių.

16 ČIURINSKAS, Mintautas. Paslėptas Martyno Mažvydo grasinimas Žygimantui Augustui? *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, t. 40, p. 255–259.

pirmojo akrosticho (iš prakalbos) tąsa **BJ TP: Baccalaureus Juris Titulum Po-**suit „Teisių bakalauras kryžiaus ženklą uždėjo“¹⁷. Savo ruožtu 1559 m. leidinyje pagrindinį tekstą uždaro akrostichas **MARTJNVS MASWJDAS S**[igna] **M**[us] „Martynas Mažvydas žegnoja“ su tinkamais palaiminimo žodžiais (t. y. M. Mažvydo parašyta 9 eilučių malda); o leidinio pradžioje yra du iškalbingi „epigrafai“, kurie taip pat neturi atitikmens verstiniame šaltinyje (t. y. 1559 m. leidinyje *Form der Tauff*).

Vienas iš jų nukreiptas, kaip ir katekizme (nors ir ne taip rūsčiai), į Didžiąją Lietuvą: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus et Pater omnium qui est super omnes et per omnia in omnibus nobis* „Vienas Viešpats, vienas tikėjimas, vienas krikštas. Vienas Dievas ir Tėvas visiems, virš visų, per visus ir visuose“ (Efeziečiams 4: 5–6). Pasirinkta Biblijos citata autorius sako: „Dievas, tikėjimas ir krikštas yra nedalinami, todėl mano išverstos ir čia leidžiamos krikšto apeigos yra skirtos ne tik Prūsijos kunigaikštystės lietuviams, bet ir LDK žmonėms.“ Tai dar viena (po 1547 m. katekizmo) invokacijos pavidalo „provokacija“, kuri sureikšmina pasauliečiams skirtą bei M. Mažvydo koreguotą¹⁸ antrą agendos dalį, nes rodo, kaip be „gerų“ kunigų kontrreformacijos sąlygomis tinkamai krikštyti vaikus *resp.* likti tikraisiais krikščionimis. „Štai, ir šia knyga imkite ir ja naudokitės!“ – tuo skatina M. Mažvydas.

Kitas epigrafas (ἐπι + γράφω), t. y. „antrašas“, kuris knygos pradžioje kalbina skaitytoją, atskleidžia (kaip ir akrostichas, pateiktas leidinio pabaigos pozicijoje) anoniminio autoriaus tapatybę. To tikslo pasiekama pasitelkus individualų asmeninį šūkį, iš kurio (Italijos Renesansui veikiant) humanistinis intelektualas buvo atpažįstamas tarp savųjų. Katekizme jį atitinka eiliuota prakalba su akrostichu **B**[accalaureus]**J**[uris] **MARTJNVS MASVJDJVS** „teisių bakalauras Martynas Mažvydas“.

IŠVADOS

1. Dėl lotynų ir graikų kalbų raidynų skirtumo tekstų *M. Mofsuidd fibi & fuis comparauit* ir *Ἡ ἐνσέβεια πρὸς πάντα ὀφέλιμ[ος]* ἐστὶ rašysenos tapatybę teismo grafologijos ekspertizės metodais patvirtinti yra problemiška (bent iki tol, kol nedisponuosime kitais M. Mažvydo teksta is graikų kalba), tačiau su teksta is reikia dirbti visų pirma filologiniais metodais.

17 LEMEŠKIN, Ilja. *Lithuanica aliter*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2019 (Billėmai bhe ersinnimai II).

18 DINI, Pietro U. Martyno Mažvydo *Formos Chrikštymo* (1559) vertimo originalas – *Form der Tauff* (1559). *Archivum Lithuanicum*, 2010, t. 12, p. 71–82.

2. Biblijos citata 1 TIM 4,8, dvejopu pavidalu paliudyta taip pat 1559 m. leidinyje *Forma Chrikſtima*, pašalina abejones dėl graikiškos frazės autorystės: ją, kaip ir greta esantį lotynišką tekstą, įrašė M. Mažvydas.
3. Graikiškas sakiny, kuris nukreipia į ikonografijos tipą „Heraklis kryžkelėje“, yra pateiktas (ir susietas) su Kelno dailininko, raižytojo, knygos rengėjo bei leidėjo šūkiu, o tai padeda nustatyti jo žanrinę priklausomybę.
4. Ir lotyniškas, ir graikiškas M. Mažvydo tekstai sudaro vieną visumą. Tai yra nuosavybės įrašas. Abu tekstai, laikantis senojo knygos savininko žymėjimo modelio, atlieka distinktyvinę funkciją. Pirmoji dalis knygos savininką apibūdina pagal vardą (vietoj heraldinio skydo su savininką simbolizuojančiomis figūromis), antroji dalis nurodo jo asmeninį *motto*.
5. Žanrinę graikiško įrašo prigimtį atskleidžia 1559 m. leidinys *Forma Chrikſtima*, kur ta pati Biblijos citata pavartota taip pat knygos pradžioje dėl tų pačių anoniminio autoriaus atpažinimo sumetimų (ji susieta su akrostichu knygos pabaigoje; pagal poziciją koreliuoja su katekizmo akrostichu, pateiktu po provokuojančios invokacijos).
6. Iki galo nėra aiški M. Mažvydo *motto* prigimtis: ar tai yra paveldėtas bajoriškas, ar studijų metais pasirinktas šūkis. Galimas ir antras variantas, nes jis sietinas su tuomet visuomenėje (tarp dvaro intelektualų, universitetų profesorių bei auklėtinių, mokytojų, dvasininkų ir išsilavinusių miestiečių) plintančiomis idėjomis, pagal kurias tikrasis kilmingumas įgyjamas ne dėl kilmės, o dėl išsilavinimo ir dorybės (tai atskleidžia ir M. Mažvydo reakcija į sceną su Herakliu).
7. Ateityje, identifikuojant knygas iš M. Mažvydo asmeninės bibliotekos (ir ne tik), gali būti parankus jo asmeninis *motto*: *Ἡ ἐνσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλεια*[os] *ἐστὶ – Pietas ad omnia utilis est – Pabafſniſta wiſſam naudinga est*. Nuosavybei (knygos) arba priklausomybei (kūrinio) žymėti šis sakiny, galėjo būti vartojamas ir vienas.
8. M. Mažvydo parinktas ir vartojamas devizas gerai atitinka jo gyvenseną bei kūrybinę veiklą.

Pastaba. Straipsnio pradžioje panaudotas „rodantis pirštas“ yra paimtas iš to paties mažvydiškojo konvoliuto (VUB RSS: II–4996–4997), kuris reikalauja papildomų studijų.

Konvoliutas sign. II–4996–4997, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

Sudedamosios dalys:

- sign. VUB RSS: II–4996 (VD16 J 957): *FLAVII IOSEPHI HEBRAEI, HISTORIOgraphi claris[simi] opera, ad multorum codicum latinorum, eorundemque uetustissimorum fidem recognita & castigata: quorum catalogus est qui sequitur: Antiquitatum Iudaicarum li. XX. De bello Iudaico li. VII. Contra Appionem apologetici li. II. Interprete Ruffino presbytero. DE INSIGNI MACHABAEORum martyrio liber unus, oppidoque elegans, cui titulum fecit, Περί ἀντοκράτορος λογισμού, castigatus ab ERASMO ROTERODAMO, nunquam antehac praedictis additus. Cum Indice, & annotatiu[n]culis, per quas cui quid respondeat in Biblijs, quidue non, facile dinosci poterit. Apud sanctam Vbiorum Coloniam Agrippinam, in aedibus Eucharij Ceruicorni, Anno M. D. XXIII. (Kolofone:) Excusa sunt haec opera apud sanctam Vbiorum Agrippinam, in aedibus Eucharij Ceruicorni, impendio & aere indutrii uiri Godefridi Hittorpii cuius Colonienfis. Anno M. D. XXIII. Calendis Februariis;*
- sign. VUB RSS: II–4997 (VD16 H 1253): *EGESIPPI HISTORIOGRAPHI INTER SCRIPtores ecclesiasticos uetustissimi, de rebus à Iudæorum principibus in oblidione fortiter gētis, deque excidio Hierololymorum, aliarumque ciuitatū adiacentium, libri quinque: diuo Ambrosio Mediolanenli episcopo interprete; EIVSDEM Anacephaleosis fñi operis adiecta est. Apud sanctam Romanorum Coloniam, Anno M. D. XXV. (Kolofone:) Excusum Coloniae per Eucharium Ceruicornum, impensa et aere M. Godefridi Hittorpii, mense Martio;*
- sign. VUB RSS: II–4997a (VD16 P 2490): *PHILONIS IVDÆI ALEXANDRINI, LIBRI ANTIQVITATVM. QVAESTIONVM ET SOLVTIONVM IN GENESIN. DE ESSAEIS. DE NOMINIBVS HEBRAICIS. DE MVNDO. Quod summis uigilijs allequi potuimus, optime lector, id abunde per nos est praestitum, alienam uero culpam nobis, qua es humanitate, nō imputabis. Vale, & expecta huius generis à nobis, & maiora, & emendatiora. BASILEAE PER ADAMVM PETRVM, MENSE AVGVSTO, ANNO M. D. XXVII. Cum gratia et privilegio Cæsareo. (Kolofone:) EXCVDEBAT BASILEAE ADAMVS PETRVS, MENSE AVGVSTO, ANNO M. D. XXVII [1527].*

Konvoliutas sign. Pol.6.II.188–196, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu.

Sudedamosios dalys:

- Pol.6.II.188 adl.1 – Jan Malecki, *CATECHISMVS TO IEST. Nauka Krzescianska od Apostolow dla proftich ludzi we trzech cząstkach zamkniona, y z drugiemu cząstkami ku teyże nauce krzescianskie przyleżącemi, z Lacinfskiego ięzika pilnie przełożona. Przez Jana Maleczkiego S. [Kolofone:] VV KROLEVVVCZV. M. D. XLVI [1546];*
- Pol.6.II.190 adl. 2 – [Martynas Mažvydas,] *FORMA Chriktima. Kaip Baſniczas Iſtatimæ Hertzikiftes Prufu / ir kitofu žemęju laikoma ira. Drukawot Karalauczui per Iona Daubmana / Metu Chriſtaus M. D. L I X. [1559];*
- Pol.6.II.189 adl. 3 – [Martynas Mažvydas,] *CATECHISMVSA PRAfity Szadei, Makflas fkaitima rafhta yr giefmes del krikfczianiftes bei del berneliu iaunu nauiey fugulditas KARALIAVCZVI VIII. dena Menefes Saulia, Metu vſgimima Diewa. M. D. XLVII. [1547] Soli Deo gloria;*
- Pol.6.II.191 adl.4 – *CATECHESIS MAJOR, In quâ Copioſior explicatio, S. Fidei Catholicæ, Sacramentorum Domini, & officiorum Hominiſ Chriſtiani; Ordine proponitur. KATECHIZM*

WIĘKSZY: w którym się Wiary S. Powszechny / Świętości Pańskich / y Powinności Człowieka Chrześcijańskiego / szerszy wykład porządknie podać. 3 Łacińskiego języka na Polski przetłumaczony. REGIOMONTI, Typis REUSNERIANIS, Ao. 1698;

- Pol.6.II.192 adl.5 – D. Martini Lutheri Catechismus Minor, Germanico – Polonico – Lithvanico – Latinus. Nunc quartum in his quatuor linguis editus. Der kleine Catechismus D. Martin Luthers / Deutsch / Lateinisch / Polnisch und Littausch. Nun zum vierdten mahl in diesen vier Sprachen ausgegangen. Cum Privilegio Sac. Reg. Maj. Pruff. Königsberg / Gedruckt und verlegt in der Königl. Hof. und Academischen Reufnerischen Buchdruckerey. Anno 1709;
- Pol.6.II.193 adl.6 – Bernhard von Sanden, CATECHISATION Oder Kinder-Lehre / In welcher der CATECHISMUS LUTHERI, Und deffen Verstand aufs kürztzeste und einfältigste erleutert wird / Nebst einer Vorrede von Einrichtung der Catechismus-Lehre / Wie auch Fragen und Gebehtlein auf die fürnehmste Fezt-Tage des Jahres / Und einigen Gebehten / so des Morgens und Abens / dann auch vor und nach der Beicht und H. Communion zu gebrauchen find. Mit Gnädigster Genehmigung Seiner Königl. Majestät Denen Kirchen / Schulen und Häusern im Lande zu gut / entworffen von Bernhard von Sanden / Sen. Der H. Schrift Doct. und Prof. Prim. Königl. Pr. Ober=Hof=Pred. und EE. Saaml. Conf. Affeff. Königsberg / Gedruckt und verlegt von den Reufnerischen Erben / 1701;
- Pol.6.II.194 adl.7 – Bernhard von Sanden, KATECHIZACYA, Albo Náuká Dژیátek Chrześcijańskich / w ktorey KATECHISM D. LUTHERA, 3 jego wyrozumieniem jak naykrotcej y nayprościey bywa objaśniony / Wepół 3 Przedmową o Zaprawianiu się w Katechizmową Naukę / Jáko też 3 Pytaniem y Modlitewkami ná nayprzednieyjsze Świętá doroczne / Y 3 niektórymi Modlitwami / ktore ráno y wieczor / jáko też przed Spowiedźą y po Spowiedzi / y przy Chwalebney Świętości Wiečerzy Páńskiej używane bywáją. 3 Nayłaskawszym Upodobaniem Jego Krolewskiej Mości Kościołom / Szkołom / y Domom Pruskiej Ziemi ku dobremu / wyrażoną Od BERNHARDA DE SANDEN, Sen. Písmá S. Doktora y Prof. Prim. Krolwskiego Pruskiego wyższego Nádworneho Káznodžije / y Wielebnego Konfystorža Samblendkiego Affeff. W Krolewcu / Drukowano 3 nákládem od Reyńerowych Džiedžicow. 1702;
- Pol.6.II.195 adl.8 – Bernhard von Sanden, Kategizáwimas Arba Waikù Mokšas / Kureme Kategismas Lutheraus, Ir jo išmánimas trumpay ir praštay išguldomas ija / Su Prákalba ape Sudawádijimą Kategifmo-Mokšlo / Kaip ir su kláufimais ir maldomis ant prakilnáufù Szwenčiù per méta / Ir fu nekuriomis maldomis / kurios rijtmeczeis ir wákarais / irgi pirm bei po įpawedies wartojamos ija. Su Maloningiáu fu Pawelijimu Karálizko Majestoto Bažnijioms / Iškaloms ir namams žémeje ant géro / po akiù statijtas Nūg Bernhard von Sanden / Sen. Sz. Káįsto Doct. ir Prof. Prim. Karálizko Prusizko / rakilnáufo Pilliës Kožnadėjos ir Garbintino Žáml. Conf. Affeff. Karaláuçuje / Išlápáultas nūg potámku Reuznėraus. 1701;
- Pol.6.II.196 adl.9 – Gabriel Engels, Der kleine Catechismus D. Martin Luthers / Deutsch und Lithauisch / Auf Allernädigsten Befehl Sr. Königl. Majestät in Preussen / mit einhelliger Uebereinstimmung aller Ertz=Priester und Pfarrer in Litthauen / Aufs neue in Tilfit Anno 1722. überlehen. Gedruckt in Königsberg. Mit Reufznerischem Verlag und Schrifften. Mažas Katgimas D. Mertino Luteriaus / Lietuwizkay ir Wokizkay / Ant Maloningiáufojo Prufù Karáliaus Išákimo wiššù Wykupù ir Klebonù Lietuwoj Sutarimu / Iš naujo Tilžeje Mete 1722. pérweizdėtas. Ir Karaláuçuje išlápáultas.

Konvoliutas sign. *Pol.6.II.4-5*, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu.

Sudedamosios dalsys:

- *Pol.6.II.4 adl.1* – Jan Malecki, *CATECHISMVS TO IEST. Nauka Krzescianska od Apostolow dla profitch ludzi we trzech cząstkach zamkniona, y z drugiemu cząstkami ku teyże nauce krzescian[kie] przyleżącemi, z Laciniskiego iezika pilnie przelożona. Przez Jana Maleczkiego S.* [Kolofone:] VV KROLEVVVCZV. M. D. XLVI [1546];
- *Pol.6.II.5 adl. 2* – [Martynas Mažvydas,] *FORMA Chriktima. Kaip Baſniczas Iſtatimæ Hertzikiftes Prufu / ir kitofu žemefu laikoma ira.* Drukawot Karalauzczui per Iona Daubmana / Metu Chriſtaus M. D. L I X. [1559].

VD16 ZV 21274 (pagal egz. sign. *Dr 14728*, Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz): *Form der Tauff. Wie die in der Kirchenordnung des Hertzogthumbs Preuf= ſen / vnd andern mehr / verfaſſet. Gedruckt zu Königsberg / durch Johann Daubman / Anno Christi / 1559;*

VD 16 P 3531 (pagal egz. sign. 2 A.lat.b. 527, Bayerische Staatsbibliothek, München): *C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE opus, ab innumeris mendis à D. Iohan. Caefario Iuliacenſi. uiro inſigniter erudito, uindicatum: inuenta primum ab eo, & à nullo qui dem antea animaduuerſa, concinna rōne quadam id opus in ſeptē pemptadas ſiue quinaris diſpartiendi: adiectisq in ſingulos argumētis, & breuiusculis ſimul in margine ſcholiis, ab eodem illuſtratum. Nemo,uelim, hoc temere nimium, atq; arrogantius æquo dictum exiſtimet: erunt enim fortaffis qui id cauili labuntur: quin et nos alicubi cæcutire potuiſſe nōimus inſcias: Homines enim ſumus: et quod humanū eſt, non grauate agnoſcimus: Verū facile nobis ignoſcet æquus lector, ſi (quod res eſt) ingenue fateamur,opus hoc locis non paucioribus quadringentis milibus emaculatus atq; olim, nūc demum in lucem prodire: quam operam eidem Iohan. Cæſa. omnes bonarum literarum ſtudioſi merito acceptam referent. SUB EDITO ET PRIVILEGIO Cæs. M. ad quadriennium, cuius exemplum uerſa pagella demonſtrabit.* (Kolofone:) Apud ſanctam Vbio-rum Coloniam Agrippinam, in ædibus Eucharij Ceruicorni, Anno à partu uirginis matris M. D. XXIII. menſe Auguſto [=1524];

VD16 E 3646 (pagal egz. sign. 2 A.lat.c. 26, Bayerische Staatsbibliothek, München): *EX RECOGNITIONE DES. ERASMI ROTERODAMI. C. Suetonius Tranquillus. Dion Caſſius Nicæus. Aelius Spartianus. Iulius Capitolinus. Aelius Lampridius. Vulcatius Gallicanus V. C. Trebellius Pollio. Flauius Vopifcus Syracuſius. QVIBVS ADIVNCTI SVNT. Sex. Aurelius Victor. Eutropius. Paulus Diaconus. Ammianus Marcellinus. Pomponius Lætus Ro. Io. Bap. Egnatius Venetus. Coloniae, in ædibus Eucharij Ceruicorni Anno M.D.XXVII. Menſe Aprili [1527].* [Kolofone:] Coloniae in ædibus Eucharij Ceruicorni, impenſa M. Godefridi Hittorpij ciuis Coloniae, integerrimi, Anno M. CCCC.XXVII. undecimo calend. Martii, Adolpho Rincho, Alberto KeinoCOSS;

VD16 P 4839 (pagal egz. sign. 2 A.lat.b. 577 a, Bayerische Staatsbibliothek, München): *PRISCIANI GRAMMATICI CAESARIENSIS LIBRI OMNES: De octo partibus orationis XVI. deque conſtructione earundem II. De XII. primis Aenei. librorum carminibus. De accentibus. tam nominū quàm uerborum. De ponderibus & menſuris. De præexercitamentis rheto. ex Hermog. De uerſibus comicis. Rufni item de metris comicis & oratorijſ numeris. Iis omnibus quantum operae, & id quidem potiſſimum in græcis, quæ fere deerant, reſtituendis adhibuit ſit, tum liquido cognofces, ubi diligentius omnia hæc introſpexeris. Eucharius Ceruicornus excu-debat, Anno M. D. XXVIII. [1528, Köln]. Subedito et priuilegio Cæs. ad quadriennium;*

VD16 J 959 (pagal egz. sign. 2 A.gr.b. 753, Bayerische Staatsbibliothek, München): *FLAVII IOSEPHI HEBRAEI ANTIQVITATVM IVDAICARVM LIBRI XX. nouissimē iam ad uetustiffima exemplaria diligenter recogniti, interprete Ruffno. EIVSDEM De bello Iudaico libri VII. Contra Apionem libri II. De Machabæis liber unus, ab Erafmo recognitus. Accefferunt BEROSE Babylonij antiquitatum libelli quin[que], Manethonis supplementum in Berofum, Metaphthesis Perfae fragmentum de iudicio temporum et annalium Perfarum.* Coloniae, ex ædibus Eucharii Ceruicorni, ANNO M. D. XXXIII. mense Septembri. (Kolofone:) Coloniae apud Eucharium Ceruicornum, impensa M. Godefridi Hittorpij, Anno M. D. XXXIII [1534].

Literatūra

1. ČIURINSKAS, Mintautas. Paslėptas Martyno Mažvydo grasinimas Žygimantui Augustui? *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, t. 40, p. 255–259.
2. DINI, Pietro U. Martyno Mažvydo *Formos Chrikštymo* (1559) vertimo originalas – *Form der Tauff* (1559). *Archivum Lithuanicum*, 2010, t. 12, p. 71–82.
3. Expérience et avenir du structuralisme – Vergangenheit und Zukunft des Strukturalismus – The past and prospects of structuralism. *Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série*, 2019, vol. 8, 544 p.
4. FEIGELMANAS, Nojus. M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje. *Literatūra ir menas*, 1981, nr. 24 (1802), p. 16.
5. FEYGEL'MANAS, Noyus. O nekotorykh zapisyakh na knigach XV–XVI vv. litovskikh bibliotek. In *Fedorovskie tchteniya. 1982*. Moskva: Nauka, 1987, p. 75–79.
6. GOMBRICH, Ernst Hans. *Symbolic Images. Studies in the Art of the Renaissance*. London: Phaidon, 1972, 236 p.
7. HEPDING, Ludwig. Anton Woensam von Worms. Maler und Illustrator des frühen Kölner Buchdrucks. *Der Wormsgau*, (1972/73), Bd. 10, p. 24–28.
8. HOSKOVEC, Tomáš. LITHVANICA ALITER: visuminės filologijos pritaikymas lituanistikoje. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2021, t. 85, p. 117–140. DOI: doi.org/10.35321/all85-06.
9. HOSKOVEC, Tomáš. Pratarmė. Iš LEMEŠKIN, Ilja. *Pranciškaus Skorinos portretas (1522–2022) / Portrait de Francisk Skorina (1522–2022)*. Vilnius–Praha: Lietuvių kalbos institutas; Prahos lingvistų būrelis, 2022 (*Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série*, vol. 10), p. 7–19.
10. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos. Vilnius: Mokslas, 1990, 638 p.
11. KVEDARIENĖ, Valentina; MASIULIENĖ, Janina. *Pažyma Nr. 11-551* (1981-04-28, Lietuvos TSR teisingumo ministerijos Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas). – VUB RSS: II–4996–4997. 4 p.
12. LEMEŠKIN, Ilja. *Forma Chrikštima* (1559) formaliuoju požiūriu. Kunigo M. Mažvydo akrostichas. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2024, t. 91, p. 39–65. DOI: doi.org/10.35321/all91-02
13. LEMEŠKIN, Ilja. *Lithuanica aliter*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2019. (Billėmai bhe ersinnimai II). 440 p.

14. LEMEŠKIN, Ilja. *Pranciškaus Skorinos portretas (1522–2022) / Portrait de Francisk Skarina (1522–2022)*. Vilnius–Praha: Lietuvių kalbos institutas; Prahos lingvistų būrelis, 2022 (*Travaux du Cercle linguistique de Prague, nouvelle série*, vol. 10), 316 p.
15. LŪŽYS, Sigitas. Knygos nuosavybės ženklai kaip knygos kultūros istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 2004, t. 42, p. 50–59.
16. MERLO, Johann Jakob. *Anton Woensam von Worms: Maler und Xylograph zu Köln. Sein Leben und seine Werke*. Leipzig, 1864: Rudolph Weigel. 148 p.
17. NARBUTAS, Sigitas; ZINKEVIČIUS Zigmās. Lietuviškos glosos 1501 m. mišiose. *Baltistica*, 1989, t. 3, p. 325–341.
18. SHUTOVA, Olga. Catching the Context: The First Genre-Determined Reading of Francysk Skaryna's Portrait. *Knygotyra*, 2022, t. 79, p. 294–310.
19. SUBAČIUS, Giedrius; LEŃCZUK, Mariusz; WYDRA, Wiesław. The Earliest Known Lithuanian Glosses (~1520–1530). *Archivum Lithuanicum*, 2010, t. 12, p. 31–70.
20. VACULÍNOVÁ, Marta. Osobní hesla humanistů, jejich funkce, formy a využití v provenienčním výzkumu. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*, 2022, t. 67(1–2), p. 50–61. DOI: <https://doi.org/10.37520/amnpssc.2022.007>
21. *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003. lxxviii, 584 p.
22. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: LIBRI, 2006. 1352 p.